

Izvorni znanstveni rad  
UDK 677(497.5 Dubrovnik)<sup>14</sup>  
677-05 Pantella, P.  
94(497.5 Dubrovnik)<sup>14</sup>  
Primljeno: 20.3.2013.

## PIERO PANTELLA IZ PIACENZE I PROIZVODNJA TKANINA U DUBROVNIKU U PRVOJ POLOVICI 15. STOLJEĆA

PAOLA PINELLI

**SAŽETAK:** Dubrovnik je sredinom 15. stoljeća dosegao godišnju proizvodnju od 4.000 bala sukna u vrijednosti od oko 600.000 dukata, a jedna je dubrovačka radionica uspijevala proizvoditi više od prosječne radionice u Firenci. U radu se razmatraju uzroci i predstavljaju glavni akteri značajnog uzleta tekstilne proizvodnje u to vrijeme, među kojima je i Piero Pantella, te ukazuje da je organizacija proizvodnje, zbog koncentracije svih njezinih faza na jednome mjestu, bila bitno drugačija nego u Firenci.

**Ključne riječi:** Dubrovnik, Piacenza, Firenca, Prato, Piero Pantella, tekstilna proizvodnja, sukno

**Keywords:** Dubrovnik, Piacenza, Florence, Prato, Piero Pantella, textile industry, woolen fabrics

U svome djelu *Opis položaja, zdanja, vladavine i hvalevrijednih običaja slavnoga grada Dubrovnika*, Filip de Diversis je osnutak vunarske manufakture u siječnju 1416. pripisao Paulu Cornellu iz Piacenze.<sup>1</sup> Privučen pogodnostima koje mu je Republika ponudila, vjerojatno i zbog uvjerenja o tehničkoj nadmoći Talijana u toj djelatnosti,<sup>2</sup> Paolo je u Dubrovniku pokrenuo proizvodnju vunениh

---

<sup>1</sup> Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, prir. Zdenka Janeković-Römer. Zagreb: Dom i svijet, 2004: 109-112 i 186-187.

<sup>2</sup> Sima Ćirković, »Importazione di tecnologie dall'Italia ed esportazione di maestranze dalla Serbia.« *Glas SANU* 154 (2006): 73-83.

---

**Paola Pinelli, znanstveni istraživač na Odsjeku za ekonomske znanosti Sveučilišta u Firenci. Adresa: Università degli Studi di Firenze, Facoltà di Economia, Via delle Pandette 9, 50127 Firenze, Italija. E-mail: paola.pinelli@unifi.it**

---

tkanina. Povlastice su uključivale beskamatni zajam od dvije tisuće dukata na rok od 10 godina; tijekom prve dvije godine potporu od 8 groša i nagradu od trećine dukata po proizvedenoj bali tkanine; tijekom istog razdoblja besplatnu uporabu velike zgrade na Pilama, koju je Republika namjenski izgradila prema detaljnim uputama talijanskog suknara, opremljene prostorima za bojenje, ispiranje, napinjanje i sušenje vunениh tkanina. Također je bilo predviđeno potpuno oslobođenje od carina na uvoz sirovina i stvari nužnih za proizvodnju te na prodaju gotove robe. Osim toga, talijanskom je suknaru obećano da će ga se tretirati kao dubrovačkog građanina i da će njegove poslovne knjige pred lokalnim sudom uživati punu vjerodostojnost. Zauzvrat je Cornello zajamčio tijekom prve godine proizvodnju od barem 200 bala tkanine dugih 60 lakata (*braccia*) i širokih poput mletačkih, uz obvezu da svake godine poveća količinu za 50 jedinica dokle god ne dosegne godišnju proizvodnju od 650 bala sukna. Ne bude li u stanju poštovati sporazum, platit će globu od 2 dukata po bali koja bude nedostajala.<sup>3</sup>

Međutim, Paolo je umro već sljedeće 1417, kada proizvodnja još nije bila pokrenuta. Budući da je u ugovoru koji je sklopio s Republikom stajao uglavak koji je predviđao taj slučaj, dozvoljavaći da ga u sporazumu zamijene braća, 25. je lipnja sve njegove ugovorne obveze preuzeo njegov polubrat Piero Pantella,<sup>4</sup> koji je počeo s proizvodnjom sukna već u srpnju, dok još zgrada na Pilama nije bila dovršena. Vrlo stručan (*peritissimus*) u vunarskom obrtu,<sup>5</sup> Pantella se u vrlo kratko vrijeme uspio obogatiti, steći ugled i nekretnine u gradu, postati suvlasnik više brodova, vratiti pozajmljeni iznos te 1430. postati dubrovačkim građaninom, zajedno sa svojim nećacima po sestri, Filippom i Bartolomeom.<sup>6</sup> Dubrovačka ga je vlada čak 1441. kao izaslanika uputila u Apuliju da nađe stotinu vojnika radi jačanja obrane grada od Turaka,<sup>7</sup> a kada je 1464. umro, pokopan je među uglednim građanima u sakristiji Dominikanskog samostana.

<sup>3</sup> *Acta Consilii Maioris* (dalje: *Cons. Maius*), ser. 8, sv. 1, f. 25r-v, Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD.

<sup>4</sup> *Cons. Maius*, sv. 1, f. 25v. Vidi: Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*. Zagreb: JAZU, 1951: 7.

<sup>5</sup> F. de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*: 111 i 186; Ivan Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*. Beograd: SANU, 1952: 34-36; Bariša Krekić, »I mercanti e produttori toscani di panni di lana a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del Quattrocento.«, u: *Produzione, commercio e consumo dei panni di lana (nei secoli XII-XVIII)*, ur. Marco Spallanzani. Firenze: L.S. Olschki, 1976: 708.

<sup>6</sup> *Cons. Maius*, sv. 4, f. 78r.

<sup>7</sup> *Lettere di Levante*, ser. 27.1, sv. 13, f. 26r-27r (DAD); I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 88.

Istih su godina stizali u Dubrovnik i mnogi drugi poduzetnici, privučeni povlasticama što ih je vlada davala strancima koji su pokretali radionice za proizvodnju tkanina i druge s tim povezane djelatnosti. Zanimljiv je primjer sporazum iz 1417. između Grada i Mlečanina Jacopa koji je izrađivao sapun.<sup>8</sup> Grad se obvezao ustupiti zgradu i novac potreban za pokretanje proizvodnje (50 dukata). Jacopo je tijekom dvije godine trebao biti oslobođen svih davanja na proizvedeni sapun i primati godišnju proviziju od 60 dukata. Jacopo se obvezao da će prve godine proizvesti barem 10, a druge barem 20 tona sapuna. Drugi je primjer tesar Petar iz Kotora, s kojim je Dubrovnik 1417. sklopio ugovor da će se na šest mjeseci doseliti u grad i proizvoditi vretena i drugo drveno oruđe potrebno za tekstilni obrt.<sup>9</sup>

U tom kontekstu, počevši od ranih 20-ih godina 15. stoljeća u Gradu boravi priličan broj osoba iz Prata. Primjerice, među njima su podstrigač Antonio, Lorenzov sin, Niccolò sin Mattea Cianfanellija, Niccolò i Buoso Bartolomejevi (koji se često javljaju u dokumentima vezanima uz domaće trgovačko društvo Caboga)<sup>10</sup> te Francesco Giovannijev Moddei s braćom Micheleom i Giovannijem.<sup>11</sup> Sačuvan je sporazum o pokretanju radionice vunelih tkanina, koji je 18. srpnja 1420. dubrovačkoj vladi predložio Agostino Biagiov, također iz Prata. Na temelju njega bio bi tretiran kao dubrovački građanin, osim što ne bi smio uvoziti fustijan i stranu tkaninu, a njegovim bi se poslovnim knjigama poklanjala vjera do iznosa od 5 perpera. Molio je vlasti da mu pripomognu s 40 perpera godišnje za najamninu zgrade, jer za njegov obrt nije prikladan malen i skroman prostor. Agostino je također zatražio trećinu dukata po svakoj bali proizvedene tkanine, kao što se daje i drugima, i obećao da će prve godine proizvesti 35, druge 40, treće 50 i pete godine 60 bala. Ne ispuni li svoje obveze, obećaje platiti globu od jednog dukata po svakoj bali manjka, osim ako bude spriječen ratom ili nekim pomorom. Kao razlog za prihvaćanje ponude naveo je proširenje i unapređenje dubrovačkog vunelog obrta.<sup>12</sup> Kasnije će Agostino sa svojim ujakom Benedettom Schierijem - bilježnikom iz Prata koji će kasnije postati dubrovački kancelar - osnovati društvo koje će djelovati sedam godina i proizvesti

<sup>8</sup> *Cons. Maius*, sv. 1, f. 75r; D. Roller, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*: 7.

<sup>9</sup> *Cons. Maius*, sv. 1, f. 78r.

<sup>10</sup> Desanka Kovačević-Kojić, *Trgovačke knjige braće Kabužić (Caboga) 1426-1433*. Beograd: SANU, 1999: passim.

<sup>11</sup> Mirjana Popović-Radenković, »La penetrazione dei mercanti pratesi a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del XV secolo.« *Archivio Storico Italiano* 117 (1959): 508.

<sup>12</sup> *Cons. Maius*, sv. 2, f. 35v, objavljeno u: B. Krekić, »I mercanti e produttori toscani di panni di lana a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del Quattrocento.«: 709.

647 bala tkanine.<sup>13</sup> Benedetto Schieri će ponovo 1427, zajedno s nećakom Fabianom i dvojicom iz Padove, utemeljiti društvo za proizvodnju i prodaju sukna koje će djelovati tri godine.<sup>14</sup> Drugi građani Prata aktivni u Dubrovniku bili su Niccolò, Francesco, Bartolomeo i Giovanni Vinaccesi, Luca, Giovanni i Francesco, sinovi Cecca Bernardovog, Niccolò sin Mattea, Bernardo i Gabriello, sinovi Niccolaia Bernardovog, Michele, Giuliano i Bernardo Stefanovi, Niccolò, Francesco, Giacomo, Bosio i Tommaso Ringhiadori, Niccolò, Pietro i Gherio, sinovi Stefana Gheri, Girolamo Giovanniijev Marchionni, Andrea Gatti i Lorenzo, sin Tata, Stefano, sin Lazzara.<sup>15</sup> Čini se da je i Giuliano Marcovaldi, sa sumještanimom Lucom Ceccovim iz Prata 1423. otvorio radionicu za bojenje, očekujući da će se posao vrlo dobro razviti i omogućiti im bavljenje suknarstvom.<sup>16</sup> U dubrovačkim notarskim dokumentima iz 1425. Marcovaldi je doista nazvan suknarom (*lanarius*) i tada njemačkom tkalcu predaje tkalački stan s potrebnim alatom na rok od dvije godine i s obvezom da radi samo za njega.<sup>17</sup>

U gradu je boravilo i mnogo firentinskih građana. Znakovito je da je Jakov Luccari u svome djelu *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa* za Piera Pantellu napisao da je iz Firence,<sup>18</sup> a tako i Serafino Razzi u svojoj *Storia di Ragusa*.<sup>19</sup> Među tim Firentincima bili su Spinello Adimari, Giovanni Antonijev Ricci, Stoldo, sin Gora iz Rabatte, Matteo, Antonio i Giorgio, sinovi Giorgia Gucci, Ristoro Zanolijev, Bernardo, Antonio i Angelo, sinovi Silvestra Belfradellija, članovi obitelji Marchionni, Doni, Dei, Martini, Girolami, Biliotti, Bartoli, Guidetti, Berlinghieri, Altoviti, Schiatta Ridolfi i Lorenzo Mazzetti, Domenico Corsi, a kasnije i predstavnici kuća Strozzi, Pitti, Davanzati, Medici i Pazzi,

<sup>13</sup> *Diversa Notariae* (dalje: *Div. Not.*), ser. 26, sv. 15, f. 115v, 124 (DAD).

<sup>14</sup> *Div. Not.* sv. 15, f. 157v.

<sup>15</sup> *Div. Not.* sv. 13, f. 228r. Vidi također: B. Krekić, »I mercanti e produttori toscani di panni di lana a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del Quattrocento.«: 712; Paola Pinelli, »Giuliano di Marco da Prato, fattore a Ragusa: il carteggio.« *Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria*, N.S. 15 (2004): 9-10; Ruggero Nuti, »Mercanti e lanaioli pratesi.« *Archivio Storico Pratese* 16 (1938): 174.

<sup>16</sup> *Ospedale*, 2467 bis, 657, Giuliano di Marco Marcovaldi - Sandro di Marco Marcovaldi, Ragusa-Prato, 1. siječanj 1423. (Archivio di Stato di Prato, dalje: ASPo),

<sup>17</sup> *Diversa Cancellariae*, ser. 25, sv. 43, f. 79v (DAD). Vidi također: M. Popović-Radenković, »La penetrazione dei mercanti pratesi a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del XV secolo.«: 513.

<sup>18</sup> *Copioso Ristretto degli Annali di Ravsa libri quattro di Giacomo di Pietro Luccari Gentilhuomo Rauseo etc. dal principio di essa sino al anno presente MDCLIII*. Venetia: ad instantia di Antonio Leonardi, 1605: 120.

<sup>19</sup> Serafino Razzi, *La Storia di Ragusa*. Ragusa: Editrice Tipografia Serbo-Ragusea A. Pasarić, 1903: 89.

ponajprije Martino Chiarini, ali i Gasparre Ricasoli.<sup>20</sup> U jednom firentinskom dokumentu iz 1495. čak je riječ o “firentinskoj naciji” (*natione fiorentina*) u Dubrovniku, koja bira za povjerenika Iacopa Giulianijevog Medicija.<sup>21</sup>

Nešto manji broj suknara stigao je iz sjeverne Italije: iz Piacenze, kao i Piero Pantella, ali i iz Riminija, Verone, Bologne, Ferrare, Bergama, Ravenne i Mantove. Navedimo za primjer Salvetta Salvettija, majstora suknara iz Ferrare, koji je 19. siječnja 1418. sklopio s Republikom sporazum na dvije godine da u Dubrovniku pokrene radionicu vunениh tkanina. Salvetto je tražio 40 perpera godišnje za najam prikladne zgrade, nagradu od trećine dukata po svakoj proizvedenoj bali i oslobođenje od svih davanja. Zauzvrat je obećao da će prve godine proizvesti 30, a druge 40 bala tkanine pod prijetnjom globe od jednog dukata po svakoj bali manjka.<sup>22</sup> Pozornost privlači i slučaj Giorgia Brugnola iz Mantove<sup>23</sup> koji je u svibnju 1426. zatražio od Grada odobrenje za proširenje svoje radionice fustijana (*fustagno*), koju je, uz potporu Republike, pokrenuo devet mjeseci ranije. U toj drugoj fazi ponovno mu je bila potrebna pomoć državnog zajma od 400 perpera na tri godine. Sa svoje je strane obećao da će godišnje proizvesti 200 bala fustijana, odnosno 600 do kraja treće godine, a u suprotnome platiti 6 groša za svaku balu koju ne proizvede.<sup>24</sup>

Prema Bariši Krekiću, u Dubrovnik su radi proizvodnje sukna doselili i mnogi Flamanci (najviše iz Ypresa), Francuzi, Nijemci i Mađari.<sup>25</sup> Momčilo Spremić iznosi da su u proizvodnju tekstila u Dubrovniku bili uključeni i

<sup>20</sup> Dušanka Dinić-Knežević, *Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika*. Beograd: SANU, 1982: 240-241; Alain Ducellier, «La place des Toscans et des Italiens du nord dans le commerce balkanique au XVème siècle: l'apport des sources ragusaines.» *Byzantinische Forschungen* 11 (1987): 310-313; B. Krekić, «I mercanti e produttori toscani di panni di lana a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del Quattrocento.» 710-712; Filippo Naitana, «I beni dei Pazzi all'indomani della congiura. Un “passaporto” per la storia delle relazioni fra Firenze e Ragusa nel tardo Medioevo.» *Quaderni medievali* 47 (1999): 52, 57.

<sup>21</sup> *Istoričeskie Pamjatniki Južnyh Slavjan i sosjednih ih narodov: izvjelelennye iz italjanskih arhivov i bibliotek / Monumenta historica Slavorum Meridionalium vicinorumque populorum e tabulariis et bibliothecis Italicis deprompta*, prir. Vikentij Vasilevič Makušev, I.I. Varšava: V tipografii Varšavskago učebnago okruga, 1874: 457.

<sup>22</sup> *Cons. Maius*, sv. 1, f. 99r.

<sup>23</sup> O njemu vidi: Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku i Hrvatski institut za povijest, 2012: 51.

<sup>24</sup> *Cons. Maius*, sv. 3, f. 111v.

<sup>25</sup> B. Krekić, «I mercanti e produttori toscani di panni di lana a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del Quattrocento.» 708.

poduzetnici iz južne Italije, navodeći zanimljiv slučaj Aniella Cicapessea, koji je imao radionicu na Pilama.<sup>26</sup> Desanka Kovačević-Kojić tvrdi da su u drugom i trećem desetljeću 15. stoljeća važnu ulogu u toj djelatnosti igrali i Katalonci, među kojima posebno ističe Bernarda Gaschigla iz Tortose.<sup>27</sup>

Ti su se pojedinci obično udruživali u društva s lokalnim poslovnim ljudima koji su često pribavljali glavninu kapitala. Premda nam dokumenti ne dozvoljavaju da sa sigurnošću utvrdimo podrijetlo kapitala investiranog u preradu vune, čini se da je barem 2/3 kapitala potjecalo iz Dubrovnika. Strani su ortaci unosili svoje iskustvo i stručnost, u najboljem slučaju dio opreme potrebne za proizvodnju, primjerice tkalačke stanove.<sup>28</sup> U nekim su slučajevima, premda ne brojnim, Talijani ulagali skromnije svote novca.<sup>29</sup> Dana 25. studenog 1418. trgovci iz obitelji Volčo sa spomenutim su Pierom Pantellom osnovali društvo na pet godina za proizvodnju tkanina i uložili 2.000 dukata u gotovini i vuni, dok je Pantella za jednaku vrijednost od 2.000 dukata unio "svoju osobu", obvezujući se da će raditi bez prekida i svaki dan boraviti u radionici, osim ako ne bude neke opravdane isprike, a trebao je također staviti na raspolaganje prostorije za bojenje i ispiranje vunениh tkanina koje je izgradila Republika.<sup>30</sup>

Tek je u tridesetim godinama 15. stoljeća dubrovačka vlada počela uvoditi mjere za destimuliranje djelatnosti stranaca u korist domaćeg poduzetništva, koje je u međuvremenu, zahvaljujući bliskim kontaktima s Talijanima, steklo nužno iskustvo i stručnost.<sup>31</sup> U tim su okolnostima počela nicati društva koja su osnovali i njima upravljali isključivo Dubrovčani. Pogodnosti koje su ranije bile jamčene strancima, sada su davane dubrovačkim plemićkim obiteljima,

<sup>26</sup> Momčilo Spremić, *Dubrovnik e gli Aragonesi (1442-1495)*. Palermo: Accademia Nazionale di Scienze, Lettere e Arti, 1986: 283.

<sup>27</sup> Dušanka Kovačević-Kojić, »Les Catalans dans les affaires de la compagnie Caboga (1426-1433)«, *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 26 (2005): 761.

<sup>28</sup> D. Dinić-Knežević, *Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika*: 248-257; B. Krekić, »I mercanti e produttori toscani di panni di lana a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del Quattrocento.«: 708-711; Bariša Krekić, »Italian Creditors in Dubrovnik (Ragusa) and the Balkan Trade, Thirteenth Through Fifteenth Centuries.«, u: *The Dawn of Modern Banking*, ur. Fredi Chiappelli. New Haven: Yale University Press, 1979: 242.

<sup>29</sup> M. Popović-Radenković, »La penetrazione dei mercanti pratesi a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del XV secolo.«: 518.

<sup>30</sup> *Div. Not. sv. 12*, f. 279v, 280r, 281r.

<sup>31</sup> *Cons. Maius*, sv. 5, f. 2v-3v; *Liber viridis*, prir. Branislav Nedeljković (Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III. 23). Beograd: SANU, 1984: 233-234 (c. 284 *Confirmacio ordinis suprascripti artis lane cum additionibus et correctionibus infrascriptis*). Vidi također: D. Dinić-Knežević, *Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika*: 304.

koje su svoje bogatstvo tradicionalno zasnivale na trgovini i stoga znale bolje iskoristiti nove prilike. Prvo i vjerojatno najvažnije domaće društvo bilo je društvo Andrije Volčo i njegova sina Ivana, koji su se 1430. ugovorno obvezali da će u roku od tri godine proizvesti 270 bala tkanine.<sup>32</sup> U tom kontekstu spominju se i neki članovi obitelji Giorgi i Menze.

Dubrovački plemići, koji do toga vremena nikada nisu bili direktno uključeni u proizvodnju sukna, već su se ograničavali na ustupanje prostora i ulaganje kapitala u društva koja su vodili stranci, počeli su se i sami baviti poduzetništvom.<sup>33</sup> Također su u to vrijeme u gradu osnovane bratovštine koje su okupljale pripadnike pojedinih struka vezanih uz preradu vune: grebenare, češljare, tkalce, bojadisare, češljare tkanine i podstrigače. Odlučeno je da će se uvesti knjiga u koju će se zapisati imena svih koji su bili uključeni u proizvodnju sukna.<sup>34</sup> Republika je također utemeljila Komoru vunarskog obrta (*Camera Artis Lanae*), koja je nadzirala proizvodnju i utvrđivala detaljna pravila za kupovinu i preradu vune, predenje, tkanje, bojenje i druge radnje koje su bile dio procesa. Također je propisivala duljinu, širinu i težinu bala, troškove u pojedinim fazama i vrijeme potrebno za proizvodnju, plaću za radnike i broj radnih sati dnevno.<sup>35</sup>

Čini se da je u prvoj polovici 15. stoljeća godišnja produkcija u Dubrovniku dosegla 4.000 bala tkanine u vrijednosti od oko 600.000 dukata<sup>36</sup> te da je dubrovačka radionica u prosjeku godišnje proizvodila više od firentinske radionice.<sup>37</sup> Radi usporedbe možemo dodati da je u Firenci proizvodnja sukna s 25.000 bala godišnje u razdoblju od 1356. do 1359. pala na 11.000-12.000 bala oko 1427,<sup>38</sup> a da je Arezzo, toskanski grad srednje veličine, u 15. stoljeću proizvodio

<sup>32</sup> *Cons. Maius*, sv. 1, f. 120r; D. Dinić-Knežević, *Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika*: 305.

<sup>33</sup> Dušanka Dinić-Knežević, »Kreditori dubrovačkog suknarstva.« *Jugoslovenski istorijski časopis* 20/1-4 (1981): 237-261.

<sup>34</sup> *Liber viridis*: 226 (c. 283 *Ordines artis lane primo ad tempus firmati deinde in perpetuum cum additionibus et correccionibus ut infra sequitur et patebit*).

<sup>35</sup> *Liber viridis*: 183 (c. 233 *Ordo solutionis laboratorum artis lane*).

<sup>36</sup> F. de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*: 111 i 187.

<sup>37</sup> D. Dinić-Knežević, *Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika*: 305; B. Krekić, »I mercanti e produttori toscani di panni di lana a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del Quattrocento.«: 713.

<sup>38</sup> Bruno Dini, »L'industria tessile italiana nel tardo Medioevo.«, u: Bruno Dini, *Saggi su una economia-mondo. Firenze e l'Italia fra Mediterraneo ed Europa (secc. XIII-XVI)*. Pisa: Pacini, 1995: 29; Hidetoshi Hoshino, »Per la storia dell'arte della Lana in Firenze nel Trecento e nel Quattrocento: un riesame.« *Annuario dell'Istituto Giapponese di cultura* 10 (1972-1973): 65-68; Hidetoshi Hoshino, *L'Arte della lana a Firenze nel Basso Medioevo: il commercio della lana e il mercato dei panni fiorentini nei secoli XIII-XV*. Firenze: L. S. Olschki, 1980: 204-206, 238-240.

oko 650 bala godišnje. Proizvodnja drugih gradova pod vrhovnom vlašću Firenze vjerojatno nije od toga bitno odstupala i cijelo to područje u to vrijeme nije proizvodilo godišnje više od 20.000 do 30.000 bala.<sup>39</sup> Nadalje, Pantella je sam u deset godina proizveo skoro 4.200 bala, odnosno prosječno 420 bala godišnje,<sup>40</sup> dok primjerice u trogodišnjem razdoblju od 1524. do 1527. srednje veliko firentinsko društvo Francesca Giovan-Battiste Donija nije proizvelo više od 270 bala.<sup>41</sup> Procijenjeno je da tijekom 14. stoljeća proizvodnja firentinske radionice nije premašivala 70-90 bala godišnje, dosežući u vrhuncima 220,<sup>42</sup> a od kraja 14. do 17. stoljeća uobičajena je produkcija bila između 50 i 150 bala.<sup>43</sup>

U tridesetim godinama 15. stoljeća u Dubrovniku je dokumentirano barem 50 vunarskih radionica,<sup>44</sup> a u gradu se samo tkanjem bavilo barem 300 ljudi. Obuhvatimo li sve faze proizvodnje, barem 2.000 ljudi bilo je na neki način uključeno u vunarsku proizvodnju.<sup>45</sup> Podaci koje je prikupio Franco Franceschi pokazuju da je 1378/9. u Firenci 2.291 kućeglavar radio u proizvodnji sukna, 1404. njih 2.335, a 1427. samo 909; 1381. je bilo 283 radionica, do 1427. broj je pao na 131, a do 1458. na 111.<sup>46</sup>

Uz pogon za bojenje i ispiranje, koji je vodio Pantella, stajale su još dvije radionice, obje u vlasništvu Republike, pod poslovođstvom Zadranina Luke Milkovog.<sup>47</sup> Niknulo je i mnoštvo malih radionica za bojenje i ispiranje, koje je dubrovačka vlada povjeravala strancima. Službenici Vunarske komore dodijelili su Tommasu Stefanovom iz Pule, sukнару i građaninu Vicenze, mjesto gdje smije urediti ispiraonicu. Bilo je smješteno između "velike zgrade" (*domus*

<sup>39</sup> B. Dini, »L'industria tessile italiana nel tardo Medioevo.«: 29.

<sup>40</sup> *Acta Consilii Minoris*, ser. 5, sv. 3, f. 97r, 220r (DAD). Pantella je ukupno proizveo 56 bala manje nego što je stajalo u sporazumu.

<sup>41</sup> Bruno Dini, »Aspetti del commercio di esportazione dei panni di lana e dei drappi di seta fiorentini in Costantinopoli negli anni 1522-1531.« u: Bruno Dini, *Saggi su una economia-mondo. Firenze e l'Italia fra Mediterraneo ed Europa (secc. XIII-XVI)*. Pisa: Pacini, 1995: 233.

<sup>42</sup> Paolo Malanima, *La decadenza di un'economia cittadina. L'industria di Firenze nei secoli XVI-XVIII*. Bologna: Il Mulino, 1982: 204.

<sup>43</sup> H. Hoshino, *L'Arte della lana a Firenze nel Basso Medioevo*: 203.

<sup>44</sup> D. Dinić-Knežević, *Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika*: 306.

<sup>45</sup> D. Dinić-Knežević, *Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika*: 308.

<sup>46</sup> Franco Franceschi, *Oltre il "Tumulto": i lavoratori fiorentini dell'Arte della Lana fra Tre e Quattrocento*, Firenze: L.S. Olschki, 1993: 100; Franco Franceschi, »Istituzioni e attività economica a Firenze: considerazioni sul governo del settore industriale (1350-1450)«, u: *Istituzioni e società in Toscana nell'Età Moderna*, I, ur. Claudio Lamioni. Roma: Ministero per i beni culturali e archivistici, 1994: 80 ([http://www.archiviodistato.firenze.it/nuovosito/fileadmin/template/allegati\\_media/libri/istituzioni\\_1/Ist1\\_Franceschi.pdf](http://www.archiviodistato.firenze.it/nuovosito/fileadmin/template/allegati_media/libri/istituzioni_1/Ist1_Franceschi.pdf); pristup 10. veljače 2013).

<sup>47</sup> *Cons. Maius*, sv. 1, f. 144r.



*magna*) koju je vodio Pantella i bojadisaonica Luke Milkovog.<sup>48</sup> Drugi je primjer Bartolomeo Agostinov iz mjesta Fossombrone u Markama, majstor za ispiranje vune, koji se 1422. obvezao dubrovačkom povjerenstvu da će bale sukna pažljivo ispirati crnim sapunom kad god to netko zatraži, ali samo ako mu Grad ustupi na korištenje zgradu na Pilama koju su rabili postolari i prilagodi je, dakako, novoj namjeni.<sup>49</sup> Tri godine kasnije, Marin Bizia, Marino Mislieri i Giuliano Stefanov iz Prata zatražili su u najam na 5 godina, za godišnju najamninu od 80 perpera, općinsku zgradu na Pilama u kojoj je Firentinac Giorgio Gucci proizvodio staklo, da je pretvore u bojadisaonicu.<sup>50</sup>

Godine 1442. Republika je ugovorila s Napuljcem Onofriom della Cava, koji je 1436. izgradio dubrovački vodovod, da do srpnja 1444. za ukupni trošak od 8.000 perpera izgradi 14 stupa, kotlove, bazene za ispiranje vune i sukna i dr.<sup>51</sup> Pogon za ispiranje podno Lovrijenca sigurno je bio u uporabi 1455,<sup>52</sup> a 1459. mu je na trošak Grada dodan treći bazen (*ceppo*), jer dva postojeća više nisu bila dovoljna za količinu sukna koje se ispiralo.<sup>53</sup> Također znamo da je iste godine - osim velike bojadisaonice sa stupom, vjerojatno iste one koja je svojedobno dodijeljena Pantelli i tada ju je vodio bojadisar Maffeo<sup>54</sup> - u blizini postojala još jedna, koju je vodio bojadisar imenom Ivko Đurković, ovlašten da boji gvadom (*guado*), dok se u bojadisaonici koju je držao Marin Cerva smjelo bojiti samo crvenom bojom varzilom (*verzino*). Mala bojadisarska radionica koju je vodio neki Radovan jedina je bila ovlaštena bojiti svim bojama manje vrijednu tkaninu i rabljenu odjeću.<sup>55</sup> Godine 1461. spominje se također bojadisarska radionica koju je Grad dao u zakup bojadisaru Antoniju iz Ravenne.<sup>56</sup> Postojale su također privatne radionice za bojenje i ispiranje koje su konkurirale državnima, tako da je Veliko vijeće 1435. donijelo odluku da

<sup>48</sup> *Cons. Maius*, sv. 1, f. 122v.

<sup>49</sup> *Cons. Maius*, sv. 2, f. 84v.

<sup>50</sup> *Cons. Maius*, sv. 2, f. 130r; sv. 3, f. 64v.

<sup>51</sup> *Acta Consilii Rogatorum*, ser. 3, sv. 8, f. 183r-185r (DAD); Relja Seferović i Mara Stojan, »Čudo vode : prolegomena za ranorenesansni vodovod u Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 44 (2000): 128.

<sup>52</sup> *Cons. Maius*, sv. 5, f. 142v-143r; *Liber viridis*: 398 (c. 458 *Ordo artis lane*).

<sup>53</sup> *Liber viridis*: 426 (c. 486 *Ordine della lana*).

<sup>54</sup> *Liber viridis*: 390 (c. 443 *Ordo super tinctoriis*).

<sup>55</sup> *Liber viridis*: 399-400 (c. 458 *Ordo artis lane*). Ubrzo nakon toga odlučeno je da sve radionice smiju bojiti sve vrste tkanine i svim bojama. *Liber viridis*: 403 (c. 460 *Ordo super tentoriis*).

<sup>56</sup> *Liber croceus*, prir. Branislav Nedeljković (Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III. 24). Beograd: SANU, 1997: 18 (c. 15 *Ordo super tinctoriis, tinctoribus, pannis de garbo et guadis*).

svaki onaj koji u Dubrovniku proizvodi sukno, bio dubrovački građanin ili stranac, barem pola proizvedene tkanine mora poslati na bojenje i ispiranje u pogone u državnim rukama, pod prijetnjom globe od jednog zlatnog dukata po bali sukna.<sup>57</sup> Godine 1442. čak je donesena odluka da smiju raditi samo državne bojadisarske radionice, s izuzećem privatnih bojadisaonica u Rijeci dubrovačkoj, Gružu, na Pilama i jedne koju je u gradu vodio majstor Giacomo. No, nakon dvije godine država je trebala otkupiti sve vitlove, bačve i kotlove za iznos koji procijene državni službenici.<sup>58</sup>

Način proizvodnje koji su uveli strani suknari, od kojih je većina, kao što smo vidjeli, došla iz Toskane i središnje i sjeverne Italije, bio je posve nov. Nemamo mnogo detalja, no stječe se dojam da je Pantella - a istraživanje u tijeku potvrdilo je to i kroz druge primjere - u Dubrovniku uspostavio pogon čije su se mnoge odlike bitno razlikovale od tradicionalnih pogona, osobito onih kakvi su se rabili u Toskani. Bila je dosegnuta nova, ekstremna razina koncentracije i unifikacije, jer su se unutar istog pogona obavljali priprema radovi, kao i ključni postupci bojenja, ispiranja i sušenja. Prema dokumentima Dubrovačkog arhiva, zgrada koja je stavljena na raspolaganje Pantelli na trošak dubrovačke vlade bila je veličanstvena: duga 75 lakata (1 dubrovački lakat = 51,2 cm), široka 18-20 lakata, na tri kata, svaki visok 7-8 lakata. Prizemlje je bilo podijeljeno u tri cjeline: jedna prostorija veličine 30 lakata na zapadnoj strani za bojadisaonicu, u kojoj su bila dva kotla, četiri drvene bačve, sva oprema za bojenje i bunar; druga prostorija duga 20 lakata, u kojoj je bio duboki spremnik za vodu koji je djelomice napajao vodovod, a djelomice sustav žljebova koji su skupljali kišnicu s krova, te velika polica sa svim tvarima za bojenje; i treća prostorija duga 25 lakata za ispiranje vunениh tkanina s kotlom srednje veličine i potrepštinama za izradu sapuna. Na prvome katu bila je velika prostorija s pregradama, vjerojatno namijenjena pripremnim radnjama. Na drugom su katu bili razboji za natezanje i sušenje vunениh tkanina te motanje bala. Svi su prostori bili popločani ciglom radi zaštite od požara i vode.<sup>59</sup>

Nasuprot tome, firentinske radionice su se i dalje obično sastojale od samo nekoliko prostorija u prizemlju za odlaganje materijala te izlaganje i prodaju gotove robe, iznad kojih su nekada bila potkrovlja za probiranje vune i druge dijelove pripremnog procesa. U nedavno objavljenoj raspravi Richard Goldthwaite

---

<sup>57</sup> *Cons. Maius*, sv. 5, f. 143r; *Liber viridis*: 237 (c. 239 *Ordo tinctoriarum et purgi*).

<sup>58</sup> *Liber viridis*: 281 (c. 335 *Ordo quod non sin nisi tentorie comunis*).

<sup>59</sup> *Cons. Maius*, sv. 1, f. 24v.

je istaknuo kako u Firenci barem do 17. stoljeća nije bilo pokušaja da se integrira i centralizira proces proizvodnje tekstila, čak ni u svilarstvu.<sup>60</sup> U srednjovjekovnoj tekstilnoj proizvodnji obično su se u suknarskoj radionici pod istim krovom radili samo pripremni poslovi. Ostali rad odvijao se po kućama, jednostavnim alatom i u vrijeme koje bi preostalo nakon poljodjelskih radova ili posla u obrtu. Svaki radnik u proizvodnji tekstila bio je ustvari dio dugog proizvodnog lanca u koji nije imao uvid. Trgovac, koji je u ovom slučaju ujedno i poduzetnik, koordinirao je aktivnosti u tom dugom lancu, organizirao ih i kontrolirao. Njegova uloga, međutim, nije obuhvaćala nikakvo konkretno uključivanje u proizvodni proces niti ulaganje u procese prerade. Taj tip organizacije proizvodnje naziva se “decentraliziranom i raštrkanom manufakturom”, zato što se sastoji od niza razdvojenih operativnih središta kojima upravljaju njihovi ovlaštenici s različitim stupnjem autonomije, a koja su sva povezana djelatnošću jednog jedinog tekstilnog poduzetnika koji kao jedini vlasnik sirovina i poluproizvoda usmjerava čitav proizvodni proces u svim njegovim fazama. Kompleksnost tehnološkog ciklusa, koji je tražio znatno ulaganje kapitala i zavisio od vanjskog tržišta za nabavu sirovina i prodaju tkanina, s rizicima od iznenadnih oscilacija u razini proizvodnje, odvrćala je poduzetnike od objedinjavanja proizvodnih faza na jednu lokaciju i usmjeravala ih na organizaciju proizvodnje u kućnoj radinosti (*putting-out system*).

U Dubrovniku su suknari doseljeni iz Italije uveli drugačiji model. Lišeni okvira cehova koji dižu barijere među obrtničkim specijalnostima, mogli su zadržati neposredan nadzor nad čitavim proizvodnim procesom, određivati radno vrijeme i troškove snižavati koncentriranjem nekih proizvodnih faza, barem onih koje su bile najvažnije s očista uloženog kapitala. Obrtnički cehovi imali su svoje mjesto u srednjovjekovnoj ekonomiji, no njihova je neracionalnost sve više dolazila do izražaja kada je razvitak gospodarstva počeo tražiti fleksibilnost i sposobnost prilagodbe ponude potražnji; pravila o najmu rada i plaćama, uz zaštitu tradicionalnih standarda kvalitete, sigurno nisu pogodovala povećanju proizvodnje. Treba ipak istaknuti da je u dubrovačkom slučaju od ključnog značenja bila intervencija države, čije su institucije vlasti preuzele potpuno novu ulogu poduzetnika, i to ne samo financiranjem poduhvata, nego i preuzimanjem inicijative i prihvaćanjem rizika, odabirom glavnih aktera i donošenjem organizacijskih odluka. Za državu s početka 15. stoljeća to su bile

---

<sup>60</sup> Richard A. Goldthwaite, *The Economy of Renaissance Florence*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009: 322.

posve nove funkcije, no ona je već dozrela kroz učešće u javnoj vlasti osoba iz vlasteoskih obitelji koje su se obogatile trgovinom, a ne na osnovi rente, te su stoga podržavale ozračje koje je poslovnim ljudima omogućivalo da djeluju vrlo učinkovito, bez opiranja promjenama.<sup>61</sup> To je bio model ponašanja koji je odgovarao fazi kontinuiranog i brzog razvitka u kojoj se našao Dubrovnik, za vrijeme koje je porast potražnje potaknuo trgovce i Republiku da povećaju proizvodnju, pa makar po cijenu žrtvovanja sigurnosti koju su jamčili stari oblici organiziranja.

*S talijanskog prevela Nella Lonza*

---

<sup>61</sup> Bariša Krekić, »Developed Autonomy: the Patricians in Dubrovnik and Dalmatian Cities.« u: *Urban Society of Eastern Europe in Premodern Times*, ur. Bariša Krekić. Berkeley-Los Angeles: University of California Press, 1987: 189.

## **PIERO PANTELLA FROM PIACENZA AND THE TEXTILE INDUSTRY OF DUBROVNIK IN THE FIRST HALF OF THE FIFTEENTH CENTURY**

PAOLA PINELLI

### *Summary*

In 1417 Piero Pantella from Piacenza had started the production of woollen cloths in Ragusa, like many foreign entrepreneurs who arrived in this city attracted by the facilitations and privileges its government offered to those wishing to set up textile factories or other related activities. In Dubrovnik there was a significant presence of the people from Prato as well as Florentine citizens. A lesser number of wool manufacturers also arrived from Northern Italy (Piacenza, Rimini, Verona, Bologna, Ferrara, Bergamo, Ravenna and Mantua).

The intervention of the Republic was fundamental and the government bodies took on a totally new role as entrepreneurs in wool industry, not only by financing the private enterprises by state loans, but also by taking initiatives and running risks, selecting the main figures and making management decisions. This represented a completely new activity for an early-fifteenth century state, whose ruling class, the wealth of which was mainly based on trade, looked favourably upon the situation which allowed entrepreneurs to operate efficiently and showed no resistance to business innovation.

The production scheme set up in Ragusa by the immigrant wool manufacturers was quite different from the traditional ones. A new and extreme level of concentration and unification of the production process was reached, as all the preparatory work, the central phases of dyeing, cleansing and drying took place under the same roof. In Florence, at least until the seventeenth century, no attempt was made either to combine or centralize the textile production process, not even in the silk industry.

Apparently, by the first half of the fifteenth century they produced 4,000 rolls of cloth a year for a total value of about 600,000 ducats and, in any case, a Ragusan factory in one year could, on the average, produce more than a Florentine factory. In the 1430s, there were at least 50 wool manufactories active in Ragusa and 300 men involved in weaving alone. If we include all the phases of manufacture, it would appear that at least 2,000 men were in some way involved in the wool making process.